

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ТУБЕЛЕЦЬ ОЛЕСЯ СТЕПАНІВНА

УДК 343.2/.7

**РЕАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Київському університеті права Національної академії наук України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор
Фріс Павло Львович,
Юридичний інститут Прикарпатського
національного університету імені
Василя Стефаника, завідувач кафедри
кримінального права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник
Савінова Наталія Андріївна,
Науково-дослідний інститут
інформатики і права Національної
академії правових наук України,
завідувач науковим відділом правових
проблем інформаційної безпеки;

кандидат юридичних наук, доцент
Палій Максим Валерійович,
Інститут кримінально-виконавчої
служби, заступник начальника з
наукової роботи.

Захист відбудеться 26 лютого 2016 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий 25 січня 2016 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ефективне застосування заходів кримінально-правового впливу є стрижнем системи боротьби зі злочинністю. Кримінальний закон фактично окреслює ієрархію цінностей, які сповідує суспільство на певному етапі свого розвитку і на охорону від протиправних посягань, на які спрямована його дія. Проте лише констатації таких цінностей у законі замало. Необхідне існування законодавчого механізму їх ефективного захисту.

Аналіз законодавчої та правозастосовної практики свідчить про відсутність послідовності й системності у реалізації положень закону про кримінальну відповідальність, відсутність єдиної узгодженої позиції основних суб'єктів вітчизняної кримінально-правової політики у цій сфері. Повною мірою заслуговує на увагу твердження багатьох теоретиків і практиків, що сьогодні чіткої, системної, науково обґрунтованої кримінально-правової політики в Україні не існує. Безумовно, це відбивається на якості правозастосовної практики та ефективності дії Кримінального кодексу України (далі – КК України).

У той же час, сьогодні спостерігається перебільшення ролі засобів кримінально-правового впливу на населення, що вже призвело до кризи у сфері боротьби зі злочинністю. Зокрема, це відбулось на законодавчому рівні, коли зміни та доповнення до КК України приймаються без належного кримінологічного та політико-правового обґрунтування, і, як наслідок, криміналізація діянь не завжди має достатній ступінь обґрунтованості. Це призводить до ряду негативних явищ, серед яких – поява у КК України так званих «мертвих» норм, які не застосовуються взагалі або застосовуються лише в поодиноких випадках, норм, якими населення відверто нехтує через їх невідповідність соціальним цінностям та ін. Більше того, неврахування доктринальних правил криміналізації створює умови для порушення прав громадян та інтересів суспільства.

Теоретичну основу досліджень реалізації кримінально-правової політики утворюють праці В. І. Борисова, Ю. В. Бауліна, Ф. Г. Бурчака, П. С. Дагеля, Т. А. Денисової, В. П. Ємельянова, М. І. Загороднікова, О. І. Коробєєва, М. В. Костицького, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, О. М. Литвинова, О. М. Литвака, К. Б. Марисюка, Г. М. Мінковського, В. О. Навроцького, А. А. Музики, М. В. Палія, М. І. Панова, П. М. Панченка, Н. А. Савінової, В. Я. Тація, В. О. Тулякова, В. Б. Харченка, П. Л. Фріса, О. М. Яковлева та інших вчених. При цьому, спеціальні дослідження кримінально-правової політики останніх років були присвячені переважно загальнотеоретичним науковим пошукам у сфері цього феномену та оцінці підходів до його формування в Україні (П. Л. Фріс, А. А. Митрофанов), аналізу та розвитку окремих напрямів такої політики (Н. А. Савінова, К. Б. Марисюк) або ефективності застосування норм КК України (Р. М. Міловідов). При цьому комплексному висвітленню проблем реалізації такої політики держави під час застосування закону про кримінальну відповідальність вказані дослідники окремої уваги не приділяли.

З урахуванням наведеного очевидна актуальність і своєчасність здійснення спеціального комплексного дослідження питань реалізації кримінально-правової політики України шляхом правозастосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі кримінального права і процесу Київського університету права Національної академії наук України згідно з планом науково-дослідних робіт університету «Доктринальні засади розвитку держави та права: аналіз національних та міжнародних тенденцій» (державний реєстраційний номер 0112U000270, 2012–2013 рр.), «Дослідження основних інститутів держави та суспільства: компаративістичний аналіз сучасних правових доктрин» (державний реєстраційний номер 0114U000796, 2014–2015 рр.).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Київського університету права НАН України від 25 лютого 2011 року (протокол № 7), уточнено рішенням Вченої ради Київського університету права НАН України від 24 червня 2015 року (протокол № 7).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є дослідження реалізації кримінально-правової політики шляхом визначення її основних чинників та вивчення правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети було визначено такі *задачі*:

- визначити місце, значення та зміст реалізації кримінально-правової політики на правозастосовному рівні;
- розкрити політико-правові аспекти процесу застосування норм закону про кримінальну відповідальність як особливого виду державної діяльності;
- проаналізувати зміст застосування кримінально-правової політики як підформи її реалізації;
- дослідити стан реалізації кримінально-правової політики при проведенні досудового розслідування злочинів;
- проаналізувати стан реалізації кримінально-правової політики при розгляді кримінальних проваджень судами;
- дослідити основні негативні чинники, що впливають на реалізацію кримінально-правової політики; запропонувати шляхи протидії їм;
- розкрити поняття ефективності кримінально правової політики в контексті функціонування її правозастосовного підрівня;
- визначити ефективність реалізації кримінально-правової політики в процесі правозастосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають при реалізації кримінально-правової політики України в процесі застосування норм та інститутів КК України.

Предмет дослідження – реалізація кримінально-правової політики України шляхом правозастосування.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і завдань дослідження, його об'єкта і предмета. Під час проведення дослідження застосовано такі загальнонаукові методи: діалектичний метод пізнання соціальних явищ і процесів (його використано впродовж усього дослідження), який дав можливість розглянути основні чинники, що впливають на застосування закону про кримінальну відповідальність; статистичний – під час аналізу даних про стан застосування кримінально-правових норм, а також кількості їх порушень у процесі застосування (підрозділи 2.1–2.2); метод контент-аналізу – під час вивчення

спеціальної літератури, законодавства, аналітичних матеріалів (розділи 1–3); спостереження та порівняння – під час опрацювання даних судової статистики (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2); аналізу, синтезу, структурно-функціональний та формально-логічний – під час визначення основних чинників, що впливають на застосування закону про кримінальну відповідальність (розділи 2, 3). Із спеціально-юридичних методів було використано формально-юридичний при тлумаченні норм права для з'ясування їх суті, змісту та вираженої в них волі законодавця з наступним використанням отриманих результатів при вивченні ступеня реалізації наведених критеріїв на практиці (підрозділи 2.1–2.2, розділ 3); використання порівняльно-правового методу в сукупності із порівняльно-історичним дало змогу виявити загальні тенденції у практиці застосування інститутів та норм закону про кримінальну відповідальність (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2).

У роботі використано праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузях кримінально-правової політики, кримінального права, кримінології, теорії держави і права та державного управління.

Емпіричну базу дослідження становлять понад 1000 вироків по кримінальних справах і провадженням за даними Єдиного державного реєстру судових рішень України (2006–2015 рр.), а також статистичні дані Державної судової адміністрації України, Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України щодо реєстрації заяв та повідомлень про злочини, про зареєстровані кримінальні правопорушення, про розгляд справ у порядку кримінального судочинства, про розгляд матеріалів кримінального провадження, щодо динаміки окремих видів злочинів за 2006–2015 рр. Також при проведенні дослідження вивчалася законопроектна документація, використовувалися матеріали досліджень Центру Разумкова, Центру політико-правових реформ.

Нормативно-правовою базою дослідження є Конституція України, законодавчі та інші нормативно-правові акти України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці кримінального права здійснено комплексне дослідження проблеми реалізації кримінально-правової політики України шляхом правозастосування.

Найбільш важливими результатами дисертаційної роботи, що відображають її наукову новизну, є такі:

вперше:

- доведено, що застосування кримінального закону являє собою основний критерій оцінки кримінально-правової політики, її відповідності завданням політики у сфері боротьби зі злочинністю у цілому;

- обґрунтовано, що успішна реалізація кримінально-правової політики на правозастосовному рівні залежить передусім від функціонування законодавчо встановлених механізмів застосування кримінального закону. Водночас законодавчі механізми для належної реалізації кримінально-правової політики не повною мірою забезпечують встановлення в діянні наявності складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності. Це унеможливорює досягнення мети кримінально-правового впливу при призначенні покарання;

– встановлено, що діяльність органів кримінальної юстиції та суду в процесі реалізації кримінально-правової політики шляхом правозастосування носить виражений політичний характер: завдання, поставлені перед ними, є невід’ємною складовою завдань кримінально-правової політики; здійснюючи свою поточну роботу, ці органи безпосередньо сприяють реалізації кримінально-правової політики;

– доведено, що політико-правові аспекти практики винесення виправдувальних вироків можуть виступати критеріями для оцінки ефективності реалізації кримінально-правової політики в процесі правозастосування;

удосконалено:

– вчення про кримінально-правову політику в частині її оцінки як процесу і як результату. Реалізація кримінально-правової політики як процес виявляється в етапах проходження політичної ідеї від положення кримінально-правової доктрини до відображення її в окремому правозастосовному акті. Реалізація кримінально-правової політики як результат – це досягнення мети кримінально-правової політики, тобто відображення позитивних тенденцій досягнення цілей кримінально-правової політики на показниках злочинності;

– систему критеріїв, за якими визначається рівень ефективності кримінально-правової політики, зокрема до таких критеріїв віднесено кількість помилок при здійсненні кваліфікації та призначенні покарання, а також рівень спеціального рецидиву злочинів;

дістало подальшого розвитку:

– розуміння поняття ефективності кримінально-правової політики як показника зниження основних характеристик злочинності шляхом використання кримінально-правових засобів;

– обґрунтування необхідності посилення управлінської компоненти при формуванні та реалізації кримінально-правової політики, оскільки відсутність такої на сьогодні не лише нівелює значення досягнень науки на рівні реалізації кримінально-правової політики, але й негативно впливає на правозастосовну практику;

– позиція щодо неприпустимості практики кваліфікації злочинів «із запасом» при застосуванні кримінального закону, як негативного явища, що грубо порушує права людини;

– аргументація на користь необхідності відмови від вживання категорії «інтенсивність застосування кримінального закону» (кількість випадків застосування певної норми за визначений період часу) і сприйняття її як критерію ефективності кримінально-правової норми.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані результати, узагальнення та висновки можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення теоретичних засад доктрини кримінально-правової політики України (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 20 серпня 2015 року);

– у законотворчій діяльності – при розробці законодавчих і підзаконних нормативних актів; при розробці державних програм і заходів протидії злочинності

(Лист Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України № 04-20/12-1822 від 12 серпня 2014 року);

- у правозастосовній діяльності – з метою удосконалення і підвищення ефективності діяльності відповідних державних органів досудового розслідування та судового розгляду, органів державного обвинувачення та адвокатури при реалізації норм кримінального закону;

- у навчальному процесі – при викладанні Загальної та Особливої частин кримінального права, при розробці методичних матеріалів до навчальних курсів з проблем правової політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінально-правової політики, при підготовці науково-практичних посібників та підручників (Акт впровадження результатів дисертації у навчальний процес Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького від 15 жовтня 2015 року; Акт впровадження результатів дисертації у навчальний процес ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» від 23 жовтня 2015 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки були оприлюднені: на міжнародній науково-практичній конференції «Генезис публічного права: від становлення до сучасності» (м. Одеса, 26–27 листопада 2010 р.); науково-практичній інтернет-конференції з питань правового регулювання суспільства та проблем держави і права (м. Івано-Франківськ, 29 листопада – 3 грудня 2010 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політика у сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення» (м. Івано-Франківськ, 25–26 лютого 2011 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави: теорія та практика протидії злочинності» (м. Харків, 15 квітня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність» (м. Харків, 11–12 жовтня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании'2012» (м. Одеса, 18–27 грудня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Современные взгляды на систему права» (м. Москва, 20 квітня 2013 р.); щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 26 квітня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (м. Івано-Франківськ, 11–16 березня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (м. Івано-Франківськ, 11–13 березня 2015 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані у дисертації, опубліковані у сімнадцяти наукових працях, у тому числі шести наукових статтях, опублікованих у виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, одній статті, опублікованій у науковому виданні іноземної держави, та десяти тезах наукових доповідей.

Структура і обсяг дисертації зумовлена об'єктом дослідження та його метою. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та п'яти додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 260 сторінок, з яких основний текст обіймає 192 сторінки, список використаних джерел (274 найменування) розміщений на 30 сторінках, додатки – на 38 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються його об'єкт та предмет, мета, задачі й методологічна основа, зазначається зв'язок роботи з науковими програмами та планами, формулюються положення, що містять наукову новизну, висвітлюється теоретичне та практичне значення отриманих результатів, наводяться дані про їх апробацію та впровадження, а також публікації, описано структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні проблеми реалізації кримінально-правової політики» складається із двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Кримінально-правова політика в системі політики держави у сфері боротьби зі злочинністю»* здійснено аналіз сучасних наукових підходів до визначення поняття кримінально-правової політики, її змісту, суб'єктів, джерел та форм вираження, її місця та ролі у здійсненні політики у сфері боротьби зі злочинністю, висвітлено наукові погляди щодо визначення структури (рівнів та підрівнів) кримінально-правової політики, вплив правореалізаційного її рівня і зокрема правозастосовного підрівня на функціонування системи кримінально-правової політики, а також політики у сфері боротьби зі злочинністю в цілому.

Відмічається, що правозастосовний підрівень кримінально-правової політики відіграє ключову роль у її формуванні загалом, оскільки аналіз процесів, що відбуваються у сфері застосування кримінального закону, дозволяє оцінити дійсний стан кримінально-правової політики, а також є основою для перспективного планування заходів боротьби зі злочинністю засобами кримінального закону.

Також зазначається, що здійснення політики в будь-якій галузі суспільного життя, насамперед, передбачає управління відповідними суспільними процесами. Разом з цим, відсутність сильної управлінської компоненти у сфері здійснення вітчизняної кримінально-правової політики на сьогодні нівелює досягнення науки, а також негативно впливає на правозастосовну практику.

У *підрозділі 1.2 «Застосування кримінально-правової політики як форма її реалізації»* аналізуються поняття та форми реалізації кримінально-правової політики, її особливості на правовиконавчому та правозастосовному підрівнях, політико-правові аспекти застосування кримінального закону.

За результатами дослідження обґрунтовано, що правозастосування – це спосіб забезпечення реалізації норми. Якою б не була поведінка особи, реалізація кримінально-правової норми відбувається у будь-якому випадку: або її добровільно реалізує особа, або в примусовому порядку – відповідні органи кримінальної юстиції. Сутність правозастосовної діяльності правоохоронних органів полягає не в застосуванні санкції, а насамперед у перевірці фактичних обставин і визначенні в них ознак діянь, передбачених у якості злочину законом про кримінальну відповідальність.

Порівняно з іншими рівнями реалізації кримінально-правової політики, рівень правозастосування характеризується відсутністю глобальних завдань, особливостями суб'єктного складу (переважно найнижчі ланки судових і правоохоронних органів, допускається участь громадян), суворою формалізованістю процедур, мінімальним обсягом дискреційних повноважень, множинністю актів індивідуальної дії, які мають яскраво виражений особистісний характер. Такий стан речей створює ілюзію другорядності правозастосування, на відміну від того ж нормотворення.

Разом з тим, правозастосування не ізольоване від державної політики. На правореалізаційному рівні здійснюється основний обсяг діяльності із реалізації кримінально-правової політики, що безпосередньо впливає на досягнення мети та завдань останньої, і від якості здійснення цієї діяльності залежить ступінь ефективності кримінально-правової політики в цілому. Правозастосовний підрівень реалізації кримінально-правової політики виступає основним індикатором ефективності всієї державно-владної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю, що здійснюється шляхом застосування кримінального закону.

Розділ 2 «Реалізація кримінально-правової політики на стадіях застосування закону про кримінальну відповідальність» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Застосування кримінально-правової політики при проведенні досудового розслідування»* автором здійснено аналіз правильності застосування норм закону про кримінальну відповідальність при кваліфікації діянь під час розслідування злочинів та застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності протягом періоду часу з 2006 по 2015 рік.

Зазначається, що під час досудового розслідування здійснюється підготовка ефективної реалізації положень кримінально-правової політики. Діяльність уповноважених суб'єктів під час досудового розслідування щодо встановлення та оцінки юридично значущих фактичних обставин вчинення злочину, а також по відшукуванню відповідної кримінально-правової норми є передумовою правильного застосування кримінального закону в суді.

За результатами дослідження встановлено, що реалізація норм кримінального закону під час досудового слідства протягом 2006–2012 років характеризувалася високим рівнем помилок у його застосуванні, що особливо важливо в контексті кваліфікації діянь під час здійснення досудового розслідування.

Практика застосування норм про звільнення від кримінальної відповідальності протягом 2006–2012 років характеризувалася високим відсотком щодо загальної кількості розглянутих судами кримінальних справ із тенденцією до збільшення. Водночас частка таких звільнень щодо встановлених осіб була надзвичайно низькою і мала тенденцію до зменшення. Статистична картина застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності формувалася за рахунок справ про звільнення у зв'язку із закінченням строків давності щодо невстановлених осіб. Після зміни кримінального процесуального законодавства, яке вже не дозволяє здійснювати процедури звільнення щодо невстановлених осіб, показники інституту застосування звільнення від кримінальної відповідальності фактично зрівнялися з показниками застосування цього інституту до встановлених осіб протягом 2006–

2012 років. Застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності протягом 2006–2012 років у більшості випадків було формальним приводом для списання нерозкритих кримінальних справ.

Починаючи з 2013 року у зв'язку з уніфікацією процесуальної процедури звільнення від кримінальної відповідальності у статистичній звітності відображаються лише загальні показники застосування такого звільнення безвідносно до окремих його видів. Таким чином, отримати інформацію щодо практики застосування окремих видів звільнення від кримінальної відповідальності на основі офіційної статистики, починаючи з 2013 року, неможливо.

У підрозділі 2.2 *«Застосування кримінально-правової політики при розгляді кримінальних проваджень судом»* автором здійснено аналіз правильності застосування норм кримінального закону при здійсненні остаточної кваліфікації та призначенні покарання, а також при звільненні від покарання та його відбування протягом періоду часу з 2006 по 2015 рік.

На підставі вивчення даних судової статистики дисертантом встановлено, що сучасний стан реалізації кримінально-правової політики судами має низку характерних рис. Апеляційною інстанцією фіксується доволі високий відсоток помилок у застосуванні судами першої інстанції закону про кримінальну відповідальність при розгляді кримінальних справ. Кількість офіційно зафіксованих судових помилок при застосуванні кримінального закону є суттєвою і становить близько 20 %. З них кількість помилок, допущених при кваліфікації діяння та тих, які допущені при обранні виду та міри покарання, приблизно однакова.

При обранні виду покарання на сьогодні найбільш застосовуваним видом залишається позбавлення волі. Серед видів, не пов'язаних з позбавленням волі, – штраф та громадські роботи. При цьому відбулося скорочення частки першого та збільшення кількості призначення останніх. Також необхідно відмітити низький рівень застосування на практиці додаткових видів покарання, що, серед іншого, зумовлено відсутністю широкої регламентації додаткових покарань на законодавчому рівні.

Порівняння динаміки рішень судів першої інстанції з динамікою рішень, що набрали законної сили свідчить, що для таких видів покарання, як штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт та обмеження волі загалом характерне збільшення кількісних показників їх призначення у вироках, що набрали законної сили, порівняно з вироками судів першої інстанції. Водночас для таких видів покарання, як позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі загалом характерне зменшення таких показників, тобто після набрання відповідними вироками законної сили кількість осіб, засуджених до зазначених видів покарання, дещо зменшується. Таким чином, виходячи з наведеного, можна вести мову про тенденцію до пом'якшення покарання у вищих судових інстанціях, проте масштаби такого пом'якшення мінімальні.

Кримінально-правова політика спрямована на те, щоб індивідуалізація застосування заходів кримінально-правового впливу на конкретну особу здійснювалась протягом усього часу виконання вироку. Передбачені законодавством види звільнення потенційно охоплюють доволі широке коло випадків притягнення до кримінальної відповідальності. Водночас практика

застосування інституту звільнення від покарання та його відбування має тенденцію до звуження. Насамперед це стосується звільнення від відбування покарання з випробуванням та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання як видів звільнення, що використовуються найчастіше.

На практиці відбувається збільшення кількості осіб, які реально відбувають покарання, у зв'язку зі скороченням застосування інституту звільнення від покарання на фоні збільшення фактичної кількості засуджених осіб.

Скорочення практики застосування інституту звільнення від покарання та його відбування свідчить про скорочення заходів з індивідуалізації впливу на особу. Отже, поки що немає підстав вести мову про досягнення цілей кримінально-правової політики, підвищення її ефективності.

Розділ 3 «Ефективність кримінально-правової політики та її зв'язок із застосуванням норм та інститутів кримінального права» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Ефективність кримінально-правової політики»* авторкою розглянуто теоретичні основи категорії «ефективність», особливості її застосування відносно такого феномену, як кримінально-правова політика, проаналізовано основні чинники, що впливають на здійснення ефективної кримінально-правової політики в державі, в тому числі на правозастосовному рівні, розглянуто питання співвідношення ефективності кримінально-правової політики та ефективності кримінального закону.

Дисертантом встановлено, що, оскільки кримінально-правова політика має подвійну природу та належить як до сфери управління, так і до сфери права, то питання її ефективності необхідно розглядати і з точки зору ефективності процесу управління, і з точки зору ефективності дії системи кримінально-правових норм.

Обґрунтовується, що факторами ефективності кримінально-правової норми є її соціальна зумовленість, відсутність протиріч у її формулюванні (як у самій нормі, так і щодо інших норм та інститутів права), зрозумілість як для громадян, так і для суб'єктів правозастосування. Крім того аргументується, що інтенсивність застосування кримінально-правової норми не може бути визнана надійним показником рівня ефективності кримінального закону.

У підрозділі 3.2 *«Взаємозв'язок застосування норм та інститутів кримінального права та ефективності кримінально-правової політики»* на основі аналізу рівня рецидиву злочинів як основного показника спеціально-превентивної дії кримінального закону дисертантом досліджено ефективність застосування кримінально-правових норм в залежності від стадії реалізації кримінальної відповідальності (щодо осіб, які вчиняли злочини, але були звільнені від кримінальної відповідальності; які мали досвід засудження за злочини, але були визнані такими, що не мають судимості; які мали досвід засудження за злочини, але їх судимість була погашена чи знята; які на момент засудження мали не зняту або непогашену судимість), а також ефективності охорони кримінально-правовими засобами окремих об'єктів посягання (життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості особи, власності, безпеки руху та експлуатації транспорту, громадського порядку та моральності, сфери обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та здоров'я населення).

Аналіз статистичних даних щодо рівня рецидиву в залежності від способу реалізації кримінальної відповідальності свідчить, що зростання рівня рецидиву корелюється зі стадією її реалізації: чим довше особа перебувала під впливом системи кримінальної юстиції, тим вищою була вірогідність настання рецидиву.

Вивчення впливу законодавчої діяльності на ефективність кримінально-правової охорони окремих об'єктів посягання свідчить про те, що вони за своїм характером не можуть кардинальним чином змінити правозастосовну практику, оскільки, як правило, не торкаються норм, що застосовуються найбільш інтенсивно та потребують особливої уваги.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що виявилось у дослідженні на монографічному рівні реалізації кримінально-правової політики при застосуванні кримінального закону. До найважливіших результатів, отриманих в процесі реалізації задач дисертаційної роботи, належать наступні висновки, положення та пропозиції.

1. Правозастосовний рівень реалізації кримінально-правової політики виступає основним індикатором ефективності всієї державно-владної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю, що здійснюється шляхом застосування кримінального закону.

2. Реалізацію кримінально-правової політики слід розглядати у двох аспектах – як процес і як результат. Реалізація кримінально-правової політики як процес виявляється в етапах проходження політичної ідеї від положення кримінально-правової доктрини до відображення її в окремому правозастосовному акті. Реалізація кримінально-правової політики як результат – це досягнення мети кримінально-правової політики, тобто відображення позитивних тенденцій досягнення цілей останньої на показниках злочинності.

3. На правозастосовному рівні кримінально-правова політика знаходить своє вираження через правильність кваліфікації та правильність призначення покарання. Правильність кваліфікації забезпечується реалізацією пріоритету норм, що пом'якшують відповідальність, повноти кваліфікації, точності кваліфікації, конкретності кваліфікації. Правильність призначення покарання забезпечується шляхом індивідуалізації покарання, економії репресії.

4. Діяльність державних органів на правозастосовному рівні кримінально-правової політики має виражений політичний характер: поставлені перед ними завдання є невід'ємною складовою завдань кримінально-правової політики; здійснюючи свою поточну роботу, ці органи безпосередньо сприяють реалізації кримінально-правової політики; дискретність повноважень правозастосовних органів дає їм змогу не лише формально здійснювати свої обов'язки, а й надає достатній рівень свободи для ефективного використання своїх повноважень з метою втілення в життя завдань і принципів державної кримінально-правової політики.

5. Протягом 2006–2015 років органами досудового розслідування та судами під час застосування кримінального закону допускалася значна кількість помилок у кваліфікації діяння та у призначенні покарання. Чинне законодавство не

регламентує будь-яких прозорих і дієвих механізмів контролю стану реалізації кримінально-правової політики при застосуванні кримінально-правових норм. Характерною рисою правозастосовної практики цього періоду стала тенденція до скорочення застосування інститутів кримінального закону, спрямованих на економію кримінальної репресії при застосуванні заходів кримінально-правового впливу (звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування).

6. Успішна реалізація кримінально-правової політики на правозастосовному рівні залежить передусім від функціонування законодавчо встановлених механізмів застосування кримінального закону. Лише ідеологічна та технічна узгодженість дії матеріального та процесуального законів є юридичною базою для ефективної реалізації кримінально-правової політики в процесі правозастосування. Водночас, законодавчі механізми не повною мірою забезпечують встановлення в діянні наявності складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності. Це унеможлиблює досягнення мети кримінально-правового впливу при призначенні покарання.

7. Основними чинниками, що негативно впливають на ефективність реалізації кримінально-правової політики при застосуванні кримінального закону, необхідно визнати низький рівень якості досудового розслідування та судового розгляду кримінальних справ.

8. Під ефективністю кримінально-правової політики як стрижневого елемента політики у сфері боротьби зі злочинністю слід розуміти зниження основних показників злочинності шляхом використання кримінально-правових засобів, зокрема, визначення засад кримінальної відповідальності й покарання, кола діянь, віднесених до категорії злочинних (криміналізації й декриміналізації), оптимальних заходів впливу на винного (пеналізації та депеналізації), загальної та спеціальної превенції, які б оптимально відповідали потребам суспільства.

9. Результати дослідження дають підстави дійти висновку про низьку ефективність реалізації кримінально-правової політики шляхом застосування найбільш суворих видів покарання. Про це свідчить той факт, що рівень рецидиву корелюється зі строком позбавлення волі призначеного судом винному у злочині – чим довший цей строк, тим вищий рівень рецидиву. Це свідчить про необхідність гуманізації як законодавства про кримінальну відповідальність у цілому, так і практики його застосування. Чинна практика застосування КК України не позбулася ганебної практики застосування покарання, які існували за часів СРСР. Необхідність корегування практики призначення покарання є надзвичайно важливим напрямом кримінально-правової політики на сучасному етапі.

10. Із метою забезпечення належної реалізації кримінально-правової політики при застосуванні кримінального закону обґрунтовується необхідність внесення змін та доповнень до відповідних статей КПК України 2012 року. Зокрема, у статті 2 «Завдання кримінального провадження» пропонується доповнити перелік завдань кримінального провадження такими положеннями, як «забезпечення розкриття злочинів» та «правильного застосування закону». Крім того, статтю 9 «Законність» слід доповнити положенням про надання суду права у разі виявлення фактів

неправильного застосування кримінального закону відповідними органами постановляти ухвалу про вжиття заходів для запобігання подібним помилкам.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Тубелець О. С. Проблема визначення джерел та форм вираження кримінально-правової політики України в її реалізації / О. С. Тубелець // Вісник Луганського державного університету імені Е. О. Дідоренка. – 2011. – Вип. 3. – С. 16–23.
2. Тубелець О. С. Реалізація кримінально-правової політики України шляхом застосування інституту звільнення від покарання та його відбування / О. С. Тубелець // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 8. – С. 112–119.
3. Тубелець О. С. Проблеми кваліфікації злочинів [Електронний ресурс] / О. С. Тубелець // Вісник Вищої ради юстиції. – 2013. – № 3 (15). – С. 100–110. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvru_2013_3_10.
4. Тубелець О. С. Реалізація попереджувальної функції норм кримінального права / О. С. Тубелець // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» : зб. наук. пр. – Ужгород : [б. в.], 2013. – Вип. 23. – Частина 2. – Том 3. – С. 54–57.
5. Тубелець О. С. Судова статистика як складова інформаційного забезпечення реалізації кримінально-правової політики України / О. С. Тубелець // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 5. – С. 118–124.
6. Тубелець О. С. Место Конституционного Суда Украины в системе субъектов уголовно-правовой политики / О. С. Тубелець // *Legea și Viața : Publicație științifico-practica*. – 2014. – Nr. 5/3 (269). – P. 115–118.
7. Тубелець О. С. Особливості кримінально-правового регулювання в Україні під час подій листопада 2013–березня 2014 років / О. С. Тубелець // Юридична Україна. – 2014. – № 10. – С. 91–102.
8. Тубелець О. С. Місце громадян у реалізації кримінально-правової політики України / О. С. Тубелець // Генезис публічного права: від становлення до сучасності : збірник наукових праць / за ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова, О. В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2010. – С. 182–183.
9. Тубелець О. С. Окремі аспекти діяльності суб'єктів кримінально-правової політики на законодавчому рівні її реалізації / О. С. Тубелець // Науково-практична інтернет-конференція з питань правового регулювання суспільства та проблем держави і права (Івано-Франківськ, 29 листопада – 3 грудня 2010 р.). – Івано-Франківськ : ПЮІ ЛьвДУВС, 2010. – С. 138–144.
10. Тубелець О. С. Загальне поняття реалізації кримінально-правової політики / О. С. Тубелець // Політика у сфері боротьби зі злочинністю : актуальні проблеми сьогодення : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / 25–26 лютого 2011 року – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С. 173–176.

11. Тубелець О. С. Джерела кримінально-правової політики України / О. С. Тубелець // Від громадянського суспільства – до правової держави: теорія та практика протидії злочинності: VI Міжнародна науково-практична конференція, 15 квітня 2011 р., м. Харків : Збірник тез доповідей. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – С. 198–201.

12. Тубелець О. С. Окремі аспекти реалізації кримінально-правової політики під час здійснення досудового слідства / О. С. Тубелець // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовтня 2012. – Х. : Право, 2012. – С. 615–618.

13. Тубелець О. С. Правозастосування як форма реалізації кримінально-правової політики України / О. С. Тубелець // Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании'2012 : сб. науч. тр. SWorld : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Одесса, 18–27 декабря 2012 г.). – Одесса : КУПРИЕНКО, 2012. – Вып. 4. – Т. 36. – С. 20–23.

14. Тубелець О. С. Отдельные аспекты практики применения наказания в Украине (2006–2011 гг.) / О. С. Тубелець // Современные взгляды на систему права : Материалы Международной научно-практической конференции (20 апреля 2013 года). – М. : Московский центр правовых исследований, 2013. – С. 29–32.

15. Тубелець О. С. Перспективи скасування процесуального інституту направлення справи на додаткове розслідування в контексті реалізації кримінально-правової політики / О. С. Тубелець // Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (26 квітня 2013 року). – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – С. 178–182.

16. Тубелець О. С. Окремі аспекти ведення державної кримінально-правової статистики / О. С. Тубелець // Політика в сфері боротьби зі злочинністю : Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (11–16 березня 2014 року). – Івано-Франківськ, 2014. – С. 180–183.

17. Тубелець О. С. Принцип законності кримінально-правової політики у світлі КПК 2012 року / О. С. Тубелець // Політика в сфері боротьби зі злочинністю : Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (11–13 березня 2015 року). – Івано-Франківськ, 2015. – С. 150–152.

АНОТАЦІЇ

Тубелець О. С. Реалізація кримінально-правової політики України шляхом правозастосування. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2016.

Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням питань практичної реалізації кримінально-правової політики України на рівні застосування норм про

кримінальну відповідальність. В роботі розглядаються питання реалізації кримінально-правової політики при здійсненні досудового розслідування та судового розгляду кримінальних справ та проваджень протягом періоду часу з 2006 по 2015 рік. Здійснено аналіз правильності застосування норм кримінального закону при кваліфікації діянь під час розслідування злочинів та застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності, здійснено аналіз правильності застосування норм кримінального закону при здійсненні остаточної кваліфікації судом та при призначенні покарання, а також при звільненні від покарання та його відбування. Досліджено основні чинники ефективної реалізації кримінально-правової політики України, висвітлено взаємозв'язок застосування норм та інститутів кримінального права та ефективності кримінально-правової політики.

На підставі результатів проведених досліджень сформульовані та обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення ряду положень кримінально-правової науки, чинного законодавства України шляхом внесення змін до статей, що регламентують основоположні засади механізму кримінально-правового регулювання.

Ключові слова: кримінально-правова політика, реалізація кримінально-правової політики, застосування кримінально-правової норми, кваліфікація злочину, судова помилка, звільнення від кримінальної відповідальності, виправдувальний вирок, кримінальне покарання, звільнення від покарання та його відбування, ефективність кримінально-правової політики, рецидив злочину.

Тубелец О. С. Реализация уголовно-правовой политики Украины путем правоприменения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2016.

Диссертация является первым в Украине комплексным исследованием вопросов практической реализации уголовно-правовой политики Украины на уровне применения норм об уголовной ответственности.

В работе проанализированы вопросы понятия и сущности уголовно-правовой политики, ее места в системе политики в сфере борьбы с преступностью. Рассмотрены современные научные подходы к определению структуры (уровней и подуровней) уголовно-правовой политики, влияние правореализационного ее уровня и, в частности, правоприменительного подуровня на функционирование системы уголовно-правовой политики в целом. Рассмотрены вопросы реализации уголовно-правовой политики, место применения уголовного закона в реализации последней на правоприменительном уровне.

На основании результатов проведенного исследования определено, что на правореализационном уровне осуществляется основной объем деятельности по реализации уголовно-правовой политики, что непосредственно влияет на достижение цели и задач последней, и от качества осуществления этой деятельности зависит степень эффективности уголовно-правовой политики. Правоприменительный подуровень реализации уголовно-правовой политики выступает основным индикатором эффективности всей государственно-властной

деятельности в сфере борьбы с преступностью, которая осуществляется путем применения уголовного закона.

Рассмотрены вопросы реализации уголовно-правовой политики в Украине при осуществлении досудебного расследования и судебного разбирательства за период с 2006 по 2015 годы.

Осуществлен анализ правильности применения норм уголовного закона при квалификации деяний во время расследования преступлений и применения института освобождения от уголовной ответственности, правильности применения норм уголовного закона при осуществлении квалификации и назначении наказания судом, а также при освобождении от отбывания наказания. В результате проведенного исследования установлено, что на протяжении рассмотренного периода зафиксирован довольно высокий процент ошибок при применении уголовного закона как органами досудебного расследования, так и судами. Характерной чертой правоприменительной практики является тенденция к уменьшению количества случаев применения институтов уголовного закона, направленных на экономию уголовной репрессии при применении мер уголовно-правового воздействия.

Исследована роль применения уголовного закона как фактора осуществления государством эффективной политики в сфере борьбы с преступностью уголовно-правовыми методами. В частности, рассмотрены теоретические основы категории «эффективность», особенности ее применения относительно такого феномена как уголовно-правовая политика, проанализированы основные факторы, влияющие на осуществление эффективной уголовно-правовой политики в государстве, в том числе на правоприменительном уровне. Рассмотрены вопросы соотношения эффективности уголовно-правовой политики и эффективности уголовного закона. Установлено, что, поскольку уголовно-правовая политика имеет двойную природу и относится как к сфере управления, так и к сфере права, вопросы ее эффективности необходимо рассматривать как с точки зрения эффективности процесса управления, так с точки зрения эффективного действия системы уголовно-правовых норм. Обосновывается, что факторами эффективности уголовно-правовой нормы являются ее социальная обусловленность, отсутствие противоречий в формулировании, понятность как для граждан, так и для субъектов правоприменения. Интенсивность применения уголовно-правовой нормы не может быть признана надежным показателем уровня эффективности уголовного закона.

Ключевые слова: уголовно-правовая политика, реализация уголовно-правовой политики, применение уголовно-правовой нормы, квалификация преступления, судебная ошибка, освобождение от уголовной ответственности, оправдательный приговор, уголовное наказание, освобождение от наказания и его отбывания, эффективность уголовно-правовой политики, рецидив преступления.

Tubelets O. S. Criminal policy of Ukraine realization by means of the law enforcement. – *Published as manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law, Speciality 12.00.08. – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2016.

The thesis is the first integrated research in Ukraine on the issues of practical realization of criminal policy of Ukraine at the level of provisions of the law of criminal liability employment. The issues connected with the realization of criminal policy in the course of the prejudicial inquiry as well as courts proceeding of criminal cases during the period from 2006 to 2015 have been examined. The analysis with regard to the accuracy of criminal law statements employment in the course of crimes qualification during criminal cases investigation and the usage of the institute of release from criminal liability as well as during residual qualification of a crime by the court and appointment of the punishment and also in the course of release from criminal punishment and its serving out were realized.

The main factors of effective implementation of criminal policy of Ukraine were investigated and an interconnection of rules of law usage as well as criminal law institutions and criminal policy effectiveness were also outlined in this thesis.

On the bases of the research results the propositions concerning improvement of certain provisions of criminal law science, Ukrainian law in force via making alterations to the articles which regulate the fundamental principles of the mechanism of criminal law regulation were composed and proofed.

Key words: criminal policy, criminal policy realization, criminal policy provisions employment, the qualification of a crime, judicial error, release from criminal liability, verdict of «not guilty», criminal punishment, the release from criminal punishment, the effectiveness of criminal policy, repeated crime.

Підписано до друку 11.01.2016 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60х84/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр-т Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27.